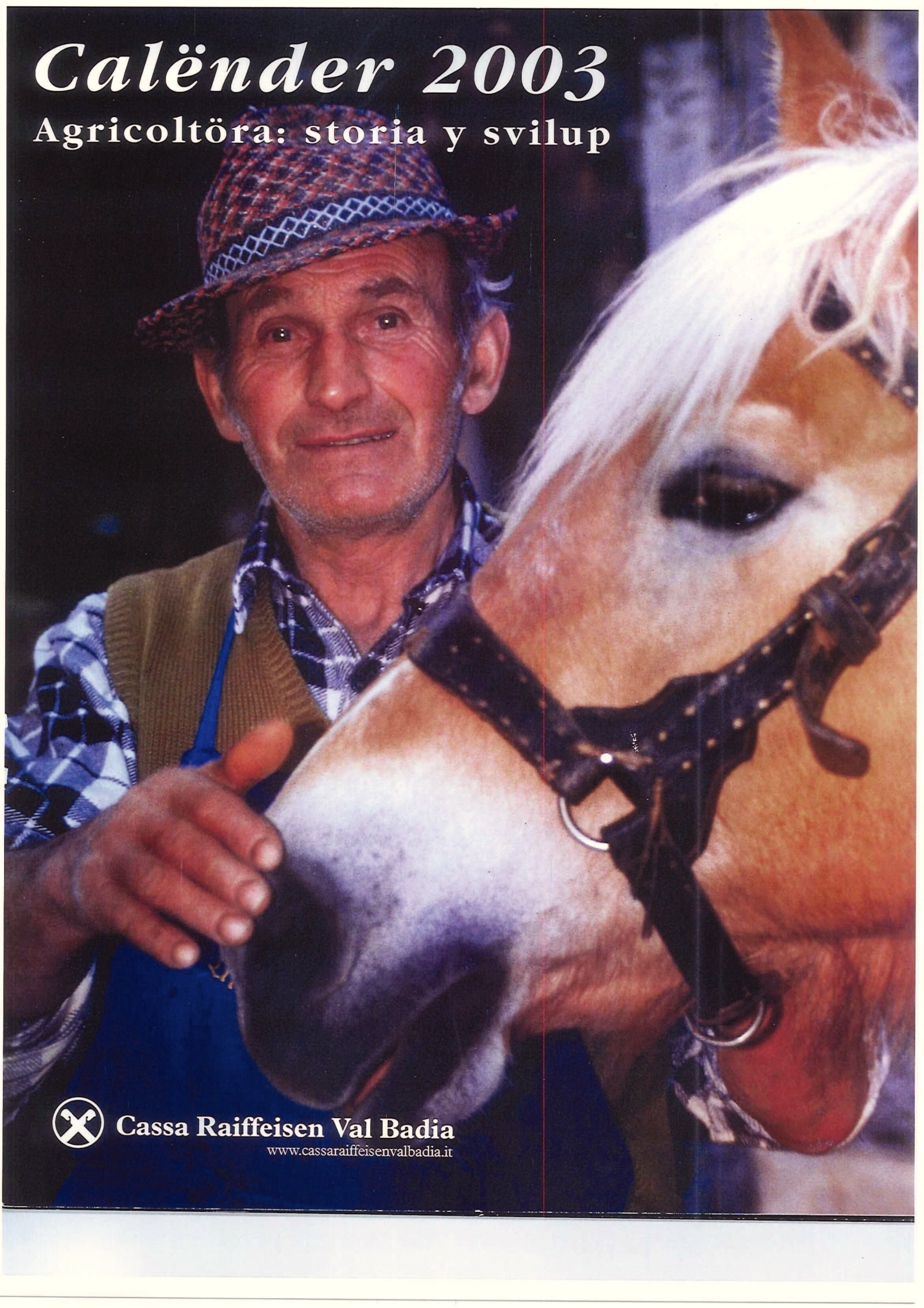

Calënder 2003

Agricoltöra: storia y svilup

Cassa Raiffeisen Val Badia

www.cassaraiffeisenvalbadia.it

L'agricoltōra tla storia de nosta valada

Sura le mēteman avisa dla colonisaziun de nosta valada esistel ma suposiziuns y ipoteses: al é rî da dî can y da olà che i pròms abitanç ê rovà adalerch. Cun sigurèza pòn dî che danter le 950 y le 1250 àn metù man tl Tirol, y insciò incè tla Val Badia, da sfrutè le raiun te na forma dassenn intensiva: lüsc y mêsc gnò incè costruìs a de gran altèzes. Le majer sfrutamēt dl terac ê dantadöt orù dai patruns de chi tēmps (i grofs, les monies y i vēschi) por podèi trà ite deplü cutes y s'assicuré i alimēnc. Ala fin dl XIV secul ê i laürs de desboscamēt y de bonificaziun dl terac por na buna pert bele gnüs stluc jò te dōta la valada. La basa de sostentamēt ê l'agricoltōra che â bele tl mēteman dla colonisaziun ciäfè le dër ecuiliber danter zidlamēt de bestiam y pratica de na policoltōra. I paurs cultivà deplü sorts de blâ, früc da cose, soni, ortam y plantes da fires, incè sce les condiziuns ambientales y tlimatiches ê plütosc cròdiēs. Les fontanes prinzipales dl'alimentaziun ê i ciamps y i urc. Le bestiam gnò dan le 1900 plü co ater zidlè por le lat y por la lana y manco por la cern. Canche la Val Badia â podù se daurì deplü devers dles valades vijines, àn metù man de importè produc di ciamps a pr̄sc basic dales valades vijines. Le zidlamēt de bestiam â insciò sciafié da se fà plü lerch a spèises di ciamps. Do la fin dla secunda gran vera â i ciamps pordü tres deplü la valüta y tl ultims vint agn ési gnüs lascià sò oramai daldöt. Al dédaincò él ma plü les vedles costruiziuns sõi lüsc da paur che testimonièia la produziun agricola desvalia da n iade: dlungia ciases y majuns vègnel ciamò dant costruiziuns sciöche morins, furns da pan o favàs che arichèsc l'architèta rurala y le pæsaje.

Cassa Raiffeisen Val Badia
www.cassaraiffeisenvalbadia.it

Jenà

2003

MERC	1	Nanù: S. Maria uma de Chèl Bel Dî	☞
JÖB	2	S. Basile	☉ ☞
VÈN	3	S. Genofefa	☞
SAB	4	S. Hermes	☞
DOM	5	S. Amelia	☞
LÖN	6	Casper, Marciun, Baldessè	☞
MERT	7	S. Valentin	☞
MERC	8	S. Severin	☞
JÖB	9	S. Julian	☞
VÈN	10	S. Gregore X	☞ ☞
SAB	11	S. Paolin d'Aculeia	☞
DOM	12	S. Hilda	☞
LÖN	13	S. Ilare	☞
MERT	14	S. Felize da Nola	☞
MERC	15	S. Romede	☞
JÖB	16	S. Marzelin	☞
VÈN	17	S. Antone dai Tiers	☞
SAB	18	S. Prisca	☞ ☞
DOM	19	S. Mario	☞
LÖN	20	S. Bostian	☞
MERT	21	S. Agnes	☞
MERC	22	S. Vinzènz	☞
JÖB	23	S. Emerenziana	☞
VÈN	24	S. Francèsch de Sales	☞
SAB	25	S. Wolfram	☞ ☞
DOM	26	SS. Timoteo y Tito	☞
LÖN	27	S. Angela Merici	☞
MERT	28	S. Tomesc d'Acuin	☞
MERC	29	Beat Ojöp Frèinademetz	☞
JÖB	30	S. Martina	☞
VÈN	31	S. Jan Bosco	☞

Le raiun agricol y so svilup

La Val Badia â dan le 1900 albü pûc contac cun les valades vijines: en pert por súa posiziun geografica isolada y en pert deache al manciâ na dêrta strada de colegamënt. La popolaziun ê autonôma y sciafiâ da vire cun çî che gnô dant tla valada. Porchêl messâl gnî sfruté vigni picia sperscia por arê çiams por somenê la blâ y sentê fora de vigni sort de produc. La sort de blâ che â manco esigënzes de tlima y de terac ê l'orde y porchêl êl dêr adatê da gnî coltivê ti çiams di paisc d'alta valada, olache la siara portâ na racolta plütosc meghera. Tla pert bassa dla valada ê le confin di çiams do regola sot i 1600 m y porchêl êi plü adatâ ala somëna de sortes desvalies de blâ sciöche le formënt, la siara, la poia. N valgügn paurs çiarâ de miore le rendimënt di çiams cun sistems a rotaziun. D'atri se tignî a na monocultura o praticâ na rotaziun adatada ales condiziuns dl tēmp gonot desvalies da n ann al ater. Danter i produc coltivâ te nosta valada (soni, fâs, vaines, blâ da ojordöra y orticoltöra) â la blâ albü la pert plü importanta. Incêr le 1820 ê les raccoltes rovides a n nivel che la valada podô sauri se mantigni da sora: le suraplü dla bassa valada ti gnô venü ai paurs d'alta. Te de bugn agn podô na pert dl orde coltivê a San Martin çinamai gnî venü inant a Bornech o a Porsenü. Al ê n sistem economic colaudê y impô n'âl nia tignî. Do che an â metü man d'importê la blâ a bun marcê da Puster îte, s'â le zënter dl'economia spostê tres deplü sôn le zidlamënt de bestiam y spo sôn le turism. Do le 1980 adorâ i paurs la pücia blâ che ai coltivâ, ma plü sciöche ojordöra por le bestiam o çinamai da sterne te stala. Al dëdancô é i çiams dala blâ te nosta valada na rarité!

Forà

2003

SAB	1	S. Brighita	☉ ☽
DOM	2	S. Maria dales Čiandëres	☽
LÖN	3	S. Blaje	☽
MERT	4	S. Veronica	☽
MERC	5	SS. Ingenuin y Albuin	☽
JÖB	6	S. Dorotea	☽
VËN	7	S. Richard	☽
SAB	8	S. Iarone	☽
DOM	9	S. Apolonia	☽ ☿
LÖN	10	S. Scolastica	☽
MERT	11	S. Maria da Lourdes	☽ ☿
MERC	12	S. Gregöre II	☽ ☿
JÖB	13	S. Adolf	☽ ☿
VËN	14	S. Valentin da Terni	☽ ☿
SAB	15	S. Siegfrid	☽ ☿
DOM	16	S. Iuliana	☽ ☿
LÖN	17	I 7 Fondadus di Serviç	☽ ☽ ☿
MERT	18	S. Sciomun	☽ ☿
MERC	19	S. Irmgard	☽ ☿
JÖB	20	S. Eleutere	☽ ☿
VËN	21	Pire Damiani	☽ ☿
SAB	22	S. Margherita da Cortona	☽ ☿
DOM	23	S. Policarp	☽ ☿ ☽
LÖN	24	S. Ida	☽ ☿
MERT	25	S. Valburga	☽ ☿
MERC	26	S. Metilda	☽ ☿
JÖB	27	S. Gabriel	☽ ☿
VËN	28	S. Roman	☽ ☿

I zèntri dl'agricoltōra: les „viles“

Te n raiun da munt sciōche chël dla Val Badia â la vita de comunitè da imprōma insō albū na gran importanza. Chësc fat é confermè dai insediament tipics a „vila“ che ê i prōms „zèntri“ dla valada. TI Urbar de Cïastel Badia dl 1296 vëgnel bele nominé na gran pert dles „viles“ dla Val Badia che vëgn ciamò dant al dédaincō. I prōms frabricac de chisc insediament é bele sparis dan da secui, mo da chères costruziuns primitives s'âl svilupé les formes tipiches a fongun che é ciamò da odèi tles viles. La forma de basa ê la „tambra rhetica“, na costruziun scēmpla de lëgn, che messâ cïarè fora plū o manco sciōche i tablà da munt d'al dédaincō. Les trèi sortes de costruziun gnüdes fora da chësc model primitif, se desfarenziâ por la funziun che ares â y por i materiai che gnō tué dales fâ sō. Insciō êl por ejèmpl les majuns o te val cajo les cïases, sciōche a Plansarolles (Badia), che ê fates da jōdapé cïna sōinsom ma de lëgn. Plū gonot â les cïases na basa de pera y ma la pert dessura fata de lëgn. Sce le pair é dal mōt capitâl incè che al se fajess sō na cïasa daldöt de pera. Plū tert co les viles y por interès dles signories proprietares dl raiun êl gnü costruì i lüsc singui y i mësc de cïajara. Chèstes dōes formes d'insediament â dessigü contribuì a n majer svilup agricol, mo les viles restâ i zèntri dl'economia da n iade. Al dédaincō é n valgügn de chisc zèntri, tan importanc tla storia dla valada, gnüs arbandonà y d'atri é gnüs trasformà te zèntri de agriturism. L'agricoltōra n'é ti ultims cincant'agn nia stada buna de tignì le vare cun d'atres ativètès che pitâ de majeri davagns: les costruziuns y les infrastrotōres che â sostegnì n gròm de generaziuns â pordü le valor che ares â n iade.

Merz

2003

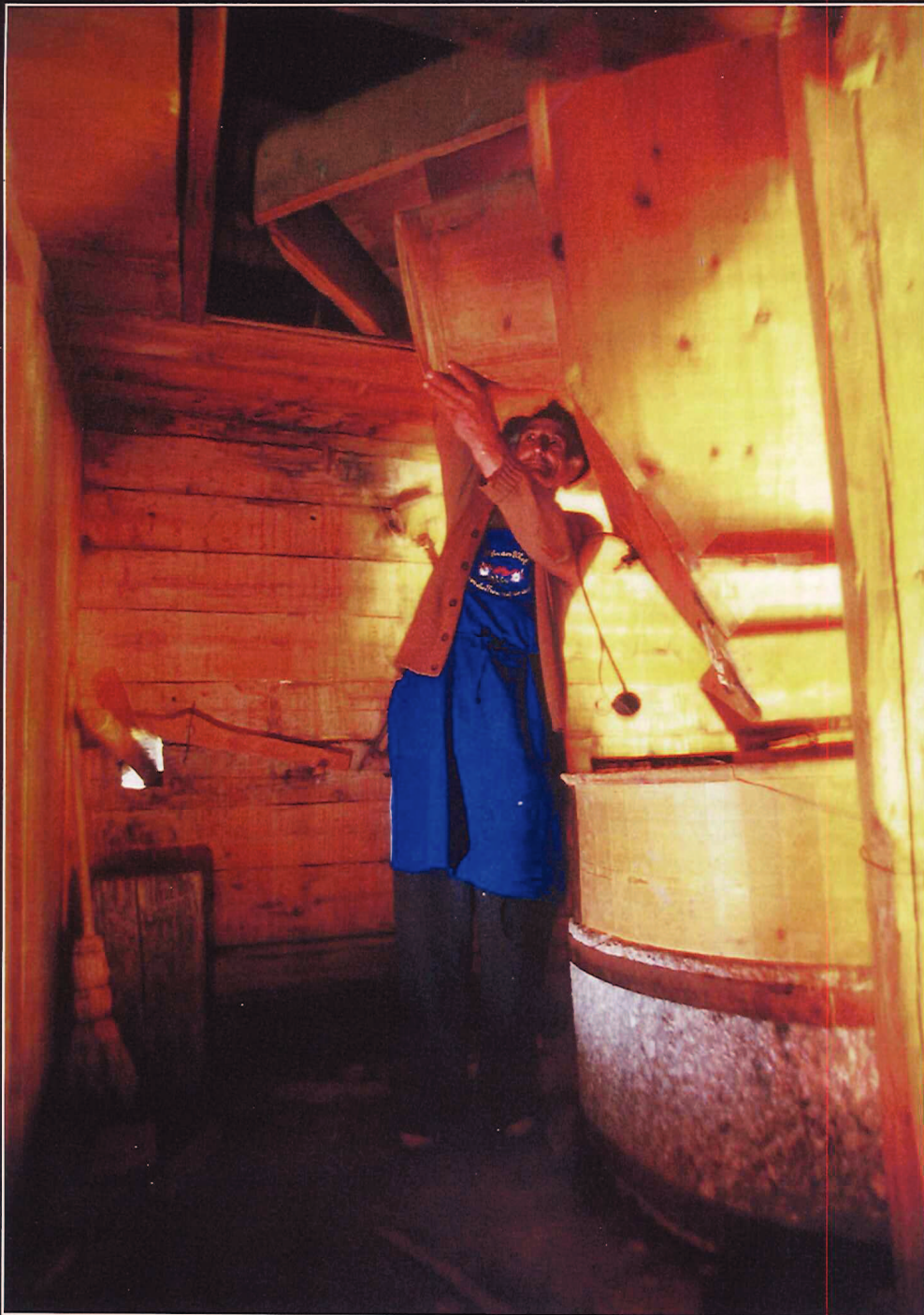
SAB	1	S. Albin	☞
DOM	2	S. Carl	☞
LÖN	3	S. Cunigunda	☉ ☞
MERT	4	S. Lucio	☞
MERC	5	Capiun	☞
JÖB	6	S. Fridolin	☞
VËN	7	SS. Perpetua y Felizita	☞
SAB	8	Jan de Dî	☞
DOM	9	S. Franzisca da Roma (1. Domènia de Carsèma)	☞
LÖN	10	S. Emilian	☾ ☞
MERT	11	S. Teresina Redi	☞
MERC	12	S. Max	☞
JÖB	13	S. Rosina	☞
VËN	14	S. Metilda	☞
SAB	15	S. Clemens M. H.	☞
DOM	16	S. Heribert (2. Domènia de Carsèma)	☞
LÖN	17	S. Patrizze	☺ ☞
MERT	18	S. Eduard	☞
MERC	19	S. Ojöp	☞
JÖB	20	S. Irmgard Imparadèssa	☞
VËN	21	S. Christian da Köln	☞
SAB	22	S. Lea	☞
DOM	23	S. Turibe (3. Domènia de Carsèma)	☞
LÖN	24	S. Caterina	☾ ☞
MERT	25	S. Maria de Merz	☞
MERC	26	S. Liudger	☞
JÖB	27	SS. Haimo y Beat Forwin	☞
VËN	28	S. Guntram	☞
SAB	29	S. Helmut	☞
DOM	30	S. Gherin (4. Domènia de Carsèma)	☞
LÖN	31	S. Cornelia	☞

Cassa Raiffeisen Val Badia

www.cassaraiiffeisenvalbadia.it

I morins da paur y sües funziuns

I morins da paur vègn por sù importanza bele nominà ti plü vedli documënc scric: tl contrat de donaziun da pert dl grof Volkhold ales monies de Cïastelbadia, che va zoruch a incër l'ann 1030, vègnel menzionè i morins sciöche pert dla donaziun. Ti statuè dla signoria de Tor dl 1550 vègnel danter ater dit che la costruziun de morins, siëies y fujines è sotmetüda a na conzesciun dl feudatar. Implü vègnel dant tla valada cognoms o toponims che ciafa sù origina da chisc manufac: insciö le cognom „Moling“ o i toponims „Plan Morin“ o „Chi Morins“. I morins che vègn dant dlungia lüsc o viles podö ester de patruns singui o de proprietè coletiva. Te chisc gnö ma majenè o pestè blâ por n valgügn dis al ann, canche al è la sajun dla racolta. I morins gnö costruis cun le lignan, les peres y la cialc che gnö dant söl post. Ma les mores da majenè gnö portades adalerch da foradecà, deache chëstes messâ ester de na durëza particulara. Do regola pesâ les mores incër 300 kg l'öna y ares gnö condütes adalerch cun tröpa fadia da Sest tla Val de Puster, olache al gnö dant na sort de pera particolarmënter döra. Deache le morin jö tl tîmp de majena dé y nôt zënza s'architè, gnö tla majera pert di morins incè fat ite na picia stüa de sorvisc, te chëra che le mornâ stö suranöt. Ti dis plü frëic gnöra scialdada da n pice mogun de pera, tizé dala falzada esterna dl morin. Cun le regrès dla coltiviaziun dla blâ y cun la mudaziun agrara devers dl zidlamënt de bestiam, à i morins ti ultims trënt'agn pordü chëra importanza che ai â albü por secui. Al dédaicö é i morins n documënt storich de gran valüta.

Aurì

2003

MERT	1	S. Hugo	☉
MERC	2	S. Francësch	☾
JÖB	3	S. Richard	☾
VËN	4	S. Isidoro	☾
SAB	5	S. Creszënzia	☾
DOM	6	S. Pire (S. Domënia de Carsëma)	☾
LÖN	7	Jan de la Salle	☾
MERT	8	S. Walter	☾
MERC	9	Maria Cleofe	☾
JÖB	10	S. Engelbert	☾
VËN	11	S. Stanislo	☾
SAB	12	S. Zenone	☾
DOM	13	S. Martin I (Domënia dal Ori)	☾
LÖN	14	S. Valerian	☾
MERT	15	S. Hunna	☾
MERC	16	S. Lambert	☾
JÖB	17	Jöbia Santa	☾
VËN	18	Vëndres Sané	☾
SAB	19	Sabeda Santa	☾
DOM	20	Pasca	☾
LÖN	21	Lönesc de Pasca	☾
MERT	22	S. Helmut	☾
MERC	23	S. Adalbert	☾
JÖB	24	S. Fidelis	☾
VËN	25	S. Merch Evangelist	☾
SAB	26	S. Maria dal Bun Consëi	☾
DOM	27	S. Pire Canise	☾
LÖN	28	S. Pire Chanel	☾
MERT	29	S. Caterina da Siena	☾
MERC	30	S. Pio V	☾

L'importanza dl'agricoltōra al dèdaiñcō

L'agricoltōra n'è tla Val Badia mai stada buna de fà chël gran salt de cualité che l'ess portada sura l'autoconsum fora. Na gran trasformaziun é gnüda a s'l dè a mète man dai agn '60 inant y ara reverda dantadöt la reduziun dla diversificaziun tl'agricoltōra. Do che la valada é definitivamènter stada buna de gnì fora dl'isolamènt dilan al mioramènt dles vies de comunicaziun, él gnü condüt adalerch da foradecà de vigni sort de bègns de pröma nezescitè che gnò denant coltivà cun gran fadies y porchèl à l'ativitè agricola metü man de se conzentrè ma plü sön le zidlamènt de bestiam. I ciamps che ti dô tan de vita a döt le paesaje é al dèdaiñcō oramai sparis daldöt. An ne vèiga nia plü les ères cun la sojora che cöi la blà y da d'altonn n'aldon nia plü le ritm de chi co forlèia tles majuns. Por le pröm iade da canche le paura â metü man de taié fora le bosch por cherié i ciamps, à l'andamènt dla somèna y dla racoiüda che jò inant zèna fin albü na interuziun y i ciamps é impradis. Cun chësc fat n'él nia ma la richèza dl paesaje che perd, mo na gran sóna de cultura vègn lasciada sö. Döt le savèi che è lié ala coltiviaziun de cèr producé te nosc raiun va a perde, sciöche incè dotes les massaries y i injins tecnicis costruis cun na gran creativité. Laprò se desmèntia la jènt dotes les parores che gnò adorades por nominé chères massaries y chi injins che ne vègn nia plü adorà y che é lià ala storia economica de nosta valada. De chësc vers restel ma plü la consolaziun che chësta pert dla cultura y dl'identitè ladina vègn ciampö conservada te publicaziuns y ti museums.

Mà

2003

JÖB	1	S. Ojöp Laurant	☉ ☽
VÈN	2	S. Atanase	☽
SAB	3	SS. Filip y Iaco	☽
DOM	4	S. Florian	☽ ☿
LÖN	5	S. Godehard	☽ ☿
MERT	6	S. Antonia	☽ ♃
MERC	7	S. Helga	☽ ♃
JÖB	8	S. Iduberga	☽ ♃
VÈN	9	S. Beat	☽ ♃ ☽
SAB	10	S. Gordian	☽ ♃
DOM	11	S. Gangolf	☽ ♃
LÖN	12	S. Pancraz	☽ ♃
MERT	13	S. Imelda	☽ ♃
MERC	14	S. Mat'ì	☽ ♃
JÖB	15	S. Torquato	☽ ♃
VÈN	16	S. Jan de Nèpomuch	☽ ♃ ☽
SAB	17	S. Pascal Baylon	☽ ♃
DOM	18	S. Jan I	☽ ♃
LÖN	19	S. Zelestin V	☽ ♃
MERT	20	S. Bernhard	☽ ♃
MERC	21	S. Hermann	☽ ♃
JÖB	22	S. Rita	☽ ♃
VÈN	23	S. Jan Dejidere	☽ ♃ ☽
SAB	24	S. Maria dal Aiüt	☽ ♃
DOM	25	S. Urban	☽ ♃
LÖN	26	S. Filip Neri	☽ ♃
MERT	27	S. Gustin	☽ ♃
MERC	28	S. Miilio	☽ ♃
JÖB	29	S. Massimin	☽ ♃
VÈN	30	S. Ferdinand	☽ ♃
SAB	31	S. Petronia	☽ ♃ ☽

Cassa Raiffeisen Val Badia

www.cassaraiiffeisenvalbadia.it

La mîl dles ês: na ressursa dër importanta

La cultura dles ês é oramai tan vedla co la persona instèssa y porchêl n'él nia da se fà demorvêja che ara esistes incè chilò da nos bele dai pròms tèmps dla colonisaziun. Les ês fej la mil fora dl netar dles flus y fora de d'atres sostanzes duces dles plantes, les arichin cun sostanzes de so corp. Les ês depositèia la mil tles spalmes olache ara madorèsc. Aladò dla proveniènza dl netar é la mil scüra o lominosa y à saùs desvalies. Chilò da nos po le zidlaês ricavè zirca 14 kg de mil al ann fora de n sant. La mil é le produt prinzipal dles ês, mo laprò n'él ciàmò d'atri: cèra, stòp de flù, propolis, gelee royale, ajèi. Düc chisc produc à incè na funziun terapeutica y n valgügn vègn adorà sciòche liferanc naturai d'energia. La cèra d'ês vègn adorada tla cosmetica, tla medejina o da fà ciandères. Incè tla natòra à les ês dagnora albù n compit particolarmènter important: l'impollinaziun di ciüfs, dles brüsces y di lègns da ordòra. Tl ambiènt natural, se chîr les ês fora n lègn doi, na sfèssa te n mür o te na pera sciòche post da vire. Les pròmes „ciases dles ês“ – fates da porsones – è ciüc ciavà daitefora. Do da chisc èl gnù i cèsç de stran. Incèr le 1850 àn metù man de adorè ramli mobilis. Chèsc dò la poscibilitè de tó fora plù sauri la mil. Por mète jò massaries de vigni sort à i zidlaês metù man de fà sò pighèrs, che caraterisèia dòtaorela ciàmò la contrada alpina. Por gaujes de cosc y de mobilitè, vègnel ma plù dainré fat sò "ciases dles ês". Al dèdaiñcò vègnel feter ma plù adorè sanc d'ês che é fac da na brèia de funz, sòn chëra che al vègn lascè sura deplù cornisc corides jò cun n cuertl. Chëra dles ês é por le momènt òna dles tradiziuns che vègn incè portada inant cun ligrèza da tròc jogn.

Jügn

2003

DOM	1	S. Iustin	✠
LÖN	2	S. Armin	✠
MERT	3	S. Karl Lwanga	✠
MERC	4	S. Christa	✠
JÖB	5	S. Bonifaze	✠
VÈN	6	S. Norbert	✠
SAB	7	S. Sabiniano	✠
DOM	8	Pasca de Mà	✠
LÖN	9	Lönesc de Pasca de Mà	✠
MERT	10	Beat Heinrich da Balsan	✠
MERC	11	S. Barnaba	✠
JÖB	12	S. Liun III	✠
VÈN	13	S. Antone da Padua	✠
SAB	14	S. Hartwig	✠
DOM	15	S. Vi	✠
LÖN	16	S. Beno	✠
MERT	17	S. Adolf	✠
MERC	18	SS. Merch y Marzeiin	✠
JÖB	19	S. Romuald	✠
VÈN	20	S. Florènzia	✠
SAB	21	S. Luigi	✠
DOM	22	Les Antiès	✠
LÖN	23	S. Edeltraud	✠
MERT	24	S. Jan Batista	✠
MERC	25	S. Eleonora	✠
JÖB	26	SS. Jan y Paul	✠
VÈN	27	S. Ema	✠
SAB	28	S. Ireneo	✠
DOM	29	SS. Pire y Paul	✠
LÖN	30	S. Oto	✠

Produc d'urt y de ciamp

Bele tl '800 â val studié enrescì che les condiziuns ambientales dla Val Badia foss stades plü adatades por le zidlamènt de bestiam co por la coltivaziun dla blâ. Impò â i ciamps ciàmò mantignì por tröp tèmپ sùla importanza. Le liber dl catast dl 1910 evidenzièia che i ciamps tolò ite tla bassa valada na sperscia dl dopl tan grana co i prà y che vigni lüch â t'alta cina cater ciamps. L'importanza che ai â albü tratan les dôes gran veres pòn saurì s'imaginé. Ti ciamps gnòl coltivé de vigni sort, incè sce la blâ â dagnora albü la pert plü relevanta. Aladò dl'altèza y dla posiziun di ciamps podòl gnì metü fromènt, siara, orde, avèna o poia. I paurs somenâ le fromènt da d'altonn por che al pordejess da madorì y le medémo fajòl cun la siara. La siara è la pròma da madorì incèr la fin de messè y te chisc ciamps podòl dedò ciàmò gnì somenè poia o sentè fora rès. Le fromènt madorì dèr bun söi èrc ôc cuntra sorèdl cina a n'altèza de 1400 m. La farina de fromènt y chèra de siara gnò tutes da fà pan y canche al nen n'è massa pücia moscedân laprò farina d'orde o de fâs. I paurs che n'adorâ nia l'orde da fà pan, le tolò da fà panicia o le cojò sò da ojorè les vaces. L'avèna coltivâi plü co ater por ojorè i ciavai. Importantes è incè les fâs, dantadöt canche le rì tèmپ fajò jì ala nia la racolta dla blâ. Te chisc caji podò les fâs gnì seciades y majenades jò da fà farina. Zènzà jòra dales mangé arestides o còtes tla scüscia. Tla Val Badia è i soni impormò rovà do le 1810, mo da dailò inant âi ciavè tres na majera lerch ti ciamps a spèises dla blâ. Dlungia les plantes alimentares èl incè plantes da fires, sciòche le lin o la cianapia, che gnò laurades sò da fà drap y guant. Ti urc gnòl dandaia ma dant püces plantes: pavè, spinot, rès y capüc y cina l'ultima gran vera val planta de tabach.

Messè

2003

MERT	1	S. Dietrich	☞
MERC	2	S. Martinian	☞
JÖB	3	S. Tomesc	☞
VÈN	4	S. Duri	☞
SAB	5	S. Antone Maria Zacaria	☞
DOM	6	S. Maria Goretti	☞
LÖN	7	S. Edelburga	☞ ☞
MERT	8	S. Elisabeta	☞
MERC	9	S. Veronica Giuliani	☞
JÖB	10	S. Erich	☞
VÈN	11	S. Benedet	☞
SAB	12	SS. Ermagora y Fortunat	☞
DOM	13	SS. Heinrich y Cunigunda	☞ ☞
LÖN	14	S. Camil	☞
MERT	15	S. Bonaventura	☞
MERC	16	S. Maria dal Carmel	☞
JÖB	17	S. Alejo	☞
VÈN	18	S. Arnold	☞
SAB	19	SS. Iüsta y Rufina	☞
DOM	20	S. Margarita d'Antiochia	☞
LÖN	21	S. Laurènz da Brindisi	☞ ☞
MERT	22	S. Maria Madalena	☞
MERC	23	S. Brighita dla Svezia	☞
JÖB	24	S. Cristina	☞
VÈN	25	S. Iaco Apostul	☞
SAB	26	SS. Iachin y Ana	☞
DOM	27	S. Lucan	☞
LÖN	28	S. Inozènz	☞
MERT	29	S. Marta	☞ ☞
MERC	30	S. Faustin	☞
JÖB	31	S. Inaze da Loiola	☞

I marcè di paur

Tla vila de Seres a Lungiarù, vègnel bele da n pèr d'agn incà organisé vigni dôes édemes tratan la sajun da d'isté, n pice marcé di paur. Te chèsta ocasiun él i paur y i artejans dl post che pò vène sù produc dirètamènter al consumadù y se davagné a chèra moda val „monèda“ deplù. Le marcé di paur é n'idea che messarà ciàmò gnì laurada fora damì, por che ara pois n dé rovè a ti dè na sbùrla economica concreta ai paur dla valada. Sòn i marcè di paur ne ròiel nia ma adalerch la jènt dl post a cumprè, mo incè zacotan de sciory y porsones da foradecà. Ci che condùj adalerch la jènt é dantadòt la crèta ti produc naturai che i paur arjigna cà. Danter ater vègnel pitè ciòce, cìajò, mìl, erbes da medejina, eghes de vita, sùc duc, erbes da fà tè, patùc d'urt, tutres, crafuns, turtres y n ciàmò d'atri laprò. Interessant ti sàl a dūc da odèj sciòche al vègn fat pan tl furn amez ala vila, sciòche al gnò fat plüdad. I plü golusc pò sambègn se cumprè val pùcia frèscà da ciarcé atira o da portè a ciasa. Sòn le marcé él incè n valgügn paur che vènn val tòch d'artejanat che ai arjigna cà do vèies o tratan l'invern. Da ciafè él de pices trughes ziplades, biesces y mandli dla cripele, scofuns, tovaies y de vigni sort de jüc de lègn. N marcé di paur sciòche chël da Lungiarù é deplù iadi incè gnù organisé a San Martin y Al Plan y tratan l'ultimo isté a San Ciascian. Mo te na cornisc de hotei y infrastrotòres modernes dalunc dal ambiènt da paur olache chi produc tipics vègn arjignà cà perd le marcé so corù. A vigni manira n'ál gnanca te chisc posc mai mancè la jènt interessada a cumprè chisc produc. Tla finada él dagnora ciàmò les cosses tradizionales y originales che atirèia deplù, dantadòt te n monn modern, olache les comoditès ne fej nia plü fora la desfarènzia!

Agost

2003

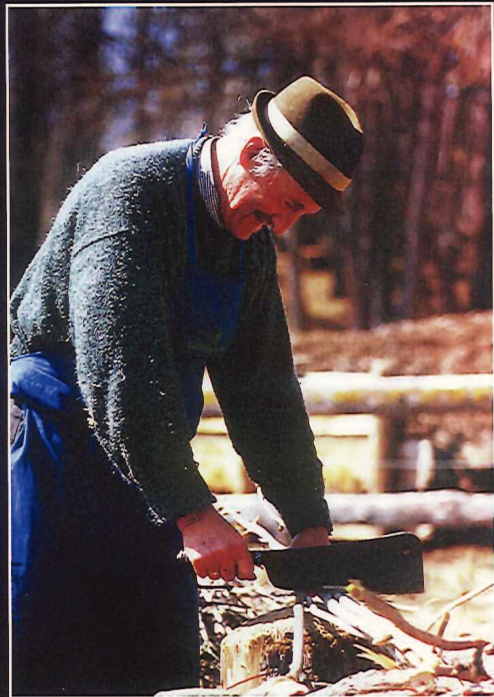
VÈN	1	S. Alfonso Maria de Liguori	♁
SAB	2	S. Eusebio	♁
DOM	3	S. Lidia	♁
LÒN	4	S. Jan Maria Vianney	♁
MERT	5	S. Maria dala Nèi	♁
MERC	6	Transfiguraziun dl Signur	♁
JÖB	7	S. Sist II	♁
VÈN	8	S. Domène	♁
SAB	9	S. Roman	♁
DOM	10	S. Laurènz	♁
LÒN	11	S. Clara	♁
MERT	12	S. Ercolana	♁
MERC	13	S. Ciascian	♁
JÖB	14	S. Maximilian Kolbe	♁
VÈN	15	S. Maria dal Ciùf	♁
SAB	16	S. Alfred	♁
DOM	17	S. Iazint	♁
LÒN	18	S. Elena	♁
MERT	19	S. Jan Eudes	♁
MERC	20	S. Bernert	♁
JÖB	21	S. Pio X	♁
VÈN	22	S. Maria Regina	♁
SAB	23	S. Rosa da Lima	♁
DOM	24	S. Berto	♁
LÒN	25	S. Sènese	♁
MERT	26	S. Margareta da Faenza	♁
MERC	27	S. Monica	♁
JÖB	28	S. Gustin	♁
VÈN	29	S. Sabina	♁
SAB	30	S. Armando	♁
DOM	31	S. Raimund	♁

Cassa Raiffeisen Val Badia

www.cassaraiffeisenvalbadia.it

Ressurses di bosc y di prà

La majera importanza à le bosch dessigù albù tla storia de nosta valada por le lignan da costruziun, mo incè por la lègna da scialdè, dantadòt cina che al n'esistì nia implanç de scialdamènt a gasòre. Por i turisc, mo incè por la jènt dl post, à le bosch ciamò al dédaincò na certa importanza por la racoiüda di funguns y di früc dl bosch: dlasenes, granètes y les môies. Dandaia èl oramai te vigni familia valgügn che jò a còie chisc früc salvari por avèi te ciasa de bunes marmelades ia por l'ann. Le bëgnester à portè pro che la jènt dl post à plütosc lascè do cun le jì a còie, mo porchèl é le numer di turisc apascionà de funguns chersciü cotan. Por evité de majeri danns al bosch, à le guern provincial dan da n valgügn agn messè fa na lege aposta por regolamentè la racoiüda de funguns y en general di früc dl bosch. Al dédaincò adora vigni scior na lizènza aposta da podèi còie funguns. Dlungia i früc dl bosch che mantègn inant súa valüta, à dandaia incè les erbes salvaries y i ciüf di prà da munt na gran importanza. Ai gnò adorà sciòche mési por curé maraties de vigni sort y al è oramai vigni pair che conesciò i inoms dles erbes y di ciüf che à funziuns da medejina. Al dédaincò é les erbes na sort de medejina alternativa ala medejina tradizionala che à te tròc caji efec colaterai. Fora de erbes vègnel fat unghènc, cremes, tès y sùc de vigni sort cun les funziuns terapeutiches plü desvalies.

Setèmber

2003

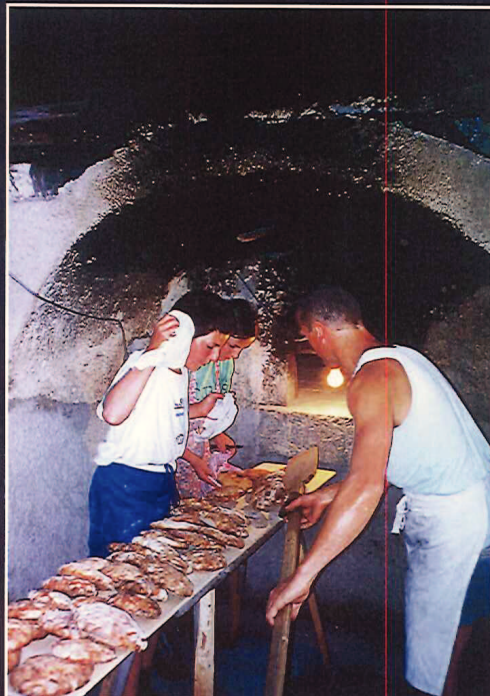
LÒN	1	S. Verena	☾
MERT	2	S. Margarita da Leuven	☾
MERC	3	S. Gregore L'Gran	☾ ☽
JÒB	4	S. Rosalia	☽
VÈN	5	S. Roswita	☽
SAB	6	S. Magnus	☽
DOM	7	S. Regina	☽
LÒN	8	Nadè de S. Maria	☽
MERT	9	S. Corbinian	☽
MERC	10	S. Micurà da Tolent	☽ ☽
JÒB	11	SS. Proteus y lazint	☽
VÈN	12	S. Inom de S. Maria	☽
SAB	13	S. Notburga	☽
DOM	14	Esaltaziun dla S. Crusc	☽
LÒN	15	S. Maria dai Set Dolurs	☽
MERT	16	S. Cornel	☽
MERC	17	S. Robert Bellarmin	☽
JÒB	18	S. Lambert	☽ ☽
VÈN	19	S. Jenà	☽
SAB	20	S. Eustachio	☽
DOM	21	S. Matì Apostul	☽
LÒN	22	S. Tomesc da Villanova	☽
MERT	23	S. Linus	☽
MERC	24	SS. Rupert y Virgile	☽
JÒB	25	S. Klaus de Flüe	☽
VÈN	26	SS. Cosma y Damian	☽ ☽
SAB	27	S. Vinzènz de Paul	☽
DOM	28	S. Wenzel	☽
LÒN	29	SS. Michil, Gabriel y Rafael	☽
MERT	30	S. Iarone	☽

Cassa Raiffeisen Val Badia

www.cassaraiffeisenvalbadia.it

Spezialitês gastronomiches y les usanzas da paur

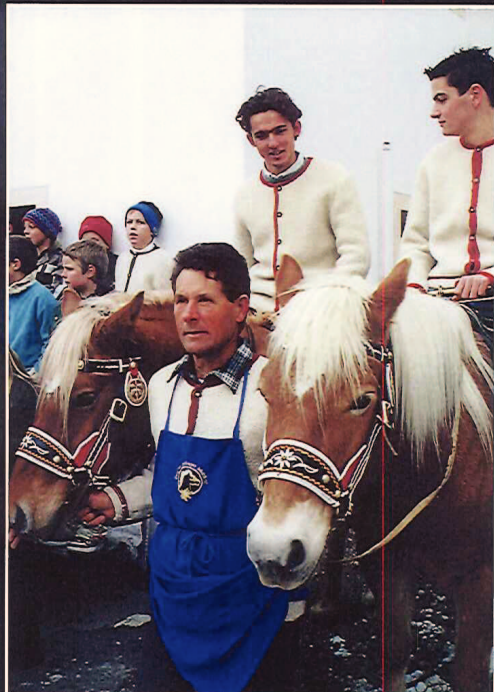
La spëisa da paur – diventada al dèdai cō spezialitè gastronomica – ê plüdadî liada a usanzas che vëgn ma plü tignides sō te püces families. Sce al vëgn da òna na pert ciamò dit sō na oraziun dan y do mangé, vëgnel plü dainré arjigné ca les spëises dô i dis: dandaia ê la spëisa vigni dé dl'édema y por dôt l'ann scialdi la medéma. De l'onesc gnôl arjigné na fana de polênta o na scodela de fortaies. Le mertesc êl usanza da mangé bales da cioce o incê bales cun nia. Les bales dl mertesc ê fates cun frogures de pan sêch y gnô mangiades d'invern cun zedlcraut y d'istè cun salata. Le mercui aldîl rijj te lat o papaciò sôn mësà. Le papaciò ê na sort de fortaies còtes tl lat. La jòbia êl bele indò bales, mo chësc iade êres plates y fates cun soni empède che cun pan. Chëstes gnô impròma apratades, spo còtes t'ega y mangiades tla jopa. Le vëndres gnôl fat cajinci blanc da zigher o da pavè. Dan i cajinci êl na jopa da zigher cun pozi laite. La sabeda gnôl fat tutres da ciote, da spinot, da craut o da pavè. La domènia êl festa y porchèl se vagà la patruna de bunes bales de pan blanch cun cioce y magari incê na liagna laite. Ara metò incê ite n ü o l'ater deplü co zënza. Laprò, sce ara jò dër bun, cujinàra n pü de colasc de porcel. Incê les spëises da darestî, arjignades cà cun farina y spo còtes tl smalz ê na spezialitè che gnô fata les domènies y les festes. Da sèra gnôl mangé dōta l'édema y dôt l'ann scartè o jopa arestida, ater co la sabeda. En la vèia dles festes gnôl fat nighili, crafuns mori o cajinci arestis. La spëisa da paur ê plütosc scêmpla, mo por ti dè n pü plü de corù y saù, êl dagnora val garnitòra da tó ca. Dantadòt le pavè majenè y moscedè jò cun n pü de zücher ê aratè la „cherscia sòla turta“ pro i cajinci, i gnoch o la pasta.

Otober

2003

MERC	1	S. Tarejia	☾
JÖB	2	SS. Agni Proteturs	☾ ☽
VËN	3	S. Ewald	☽
SAB	4	S. Francësch d'Assisi	☽
DOM	5	S. Meinhof	☽
LÖN	6	S. Bruno	☽
MERT	7	S. Maria dal Rosare	☽
MERC	8	S. Scimun	☽
JÖB	9	S. Dionise	☽
VËN	10	S. Francësch Borgia	☽ ☽
SAB	11	S. Guntmar	☽
DOM	12	S. Max	☽
LÖN	13	S. Aurelia	☽
MERT	14	S. Calist I	☽
MERC	15	S. Tarejia d'Avila	☽
JÖB	16	S. Margareta Maria Alacoque	☽
VËN	17	S. Inaze d'Antiochia	☽
SAB	18	S. Lüca Evangelist	☽ ☽
DOM	19	S. Paul dia Crusc	☽
LÖN	20	S. Wendelin	☽
MERT	21	S. Ursula	☽
MERC	22	S. Salome	☽
JÖB	23	S. Jan da Capestran	☽
VËN	24	S. Antone Maria Claret	☽
SAB	25	S. Crispin	☽ ☽
DOM	26	S. Evarist	☽
LÖN	27	S. Sabina	☽
MERT	28	SS. Sciemun y Iüda Tadèo	☽
MERC	29	S. Ermelinda	☽
JÖB	30	S. Bernert	☽
VËN	31	S. Wolfgang	☽

I ciavai: na tradiziun che va inant

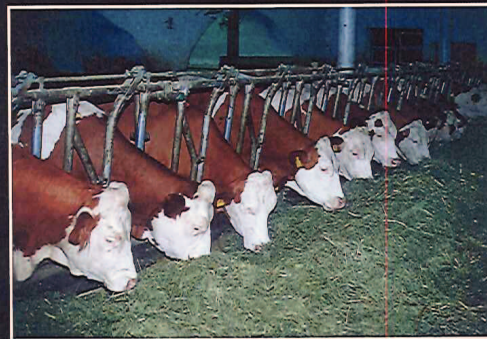
Incêr le 1900 â trôc paurs dla Val Badia metû man de ciafè ligrêza da zidlè ciavai. La sort che gnô zidlada le plû ê le Noricher. Al ê na sort de ciaval che i paurs podò adorè por n grôm de laûrs ti ciamps o ti bosc. Implû n'êl nia rî da nen vène inant tla valada vijina de Puster, olache la domanda ê grana. I paurs dla Val Badia s'â fat te n còrt tèmپ n bun inom por le zidlamènt di ciavai, mo chêsc âi indò pordû tratan les dôes gran veres, canche valgûgn s'â scaperziè da incrujé la raza dl Noricher cun chêra dl Haflinger. Por coienaria ti gnôl dit „Krautwalsche Pferd“ a chêsta sort de ciaval bastardè. Plû tert â les prescriziuns statales por le zidlamènt di ciavai portè pro che la raza ne se slariess nia fora y che le Noricher y le Haflinger gniss zidlâ despartis l'un dal âter. Le zidlamènt dl Noricher ê do le 1950 jû zoruch te n còrt tèmپ, deache i paurs â metû man de adorè tres deplû les mascinnis da laurè la campagna y do che al ê gnû fat sò strades forestales ti bosc ân incè por i laûrs de bosch metû man de tó le tractor empede le ciaval. I Noricheri gnô tla finada ciàmò venûs ai bocàs por la cèrn o tignis da chi paurs che n'â nia mascinnis a desposiziun. Daldòt n âter svillup â albû le zidlamènt dl Haflinger che n'â nia sintî les consequènzes negatives dla mecanisaziun di laûrs agricols, dal momènt che al é n ciaval da raitè. Chêsta raza vègn ciàmò al dèdaihcò zidlada cun ligrêza da trôc paurs. Ti ultims trègn agn é la festa de San Linert a Badia stada n'ocaijun por i paurs y por i apasionà, de sfilè sò cun sù ciavai y sùes güces.

Novèmbèr

2003

SAB	1	Gnissant	☾
DOM	2	Dé dles Armes (Animes)	☾
LÖN	3	S. Hubert	☾
MERT	4	S. Carlo Borromeo	☾
MERC	5	SS. Zacaria y Elisabeta	☾
JÖB	6	S. Linert	☾
VÈN	7	S. Engelbert	☾
SAB	8	S. Gottfried	☾
DOM	9	S. Roland	☾ ☽
LÖN	10	S. Liun le Gran	☾
MERT	11	S. Martin de Tours	☾
MERC	12	S. Iójafat	☾
JÖB	13	S. Stanislaio Costca	☾
VÈN	14	S. Veneranda	☾
SAB	15	S. Albert le Gran	☾
DOM	16	S. Margarita d'Ungaria	☾
LÖN	17	S. Florin de Vinschgau	☾ ☽
MERT	18	S. Odo	☾
MERC	19	S. Elisabeta da Thüringen	☾
JÖB	20	S. Corbinian	☾
VÈN	21	Presentaziun de S. Maria	☾
SAB	22	S. Zezilia	☾
DOM	23	S. Clemens I	☾
LÖN	24	S. Flora	☾ ☽
MERT	25	S. Tarina	☾
MERC	26	S. Linert da Portomaurizio	☾
JÖB	27	S. Modest	☾
VÈN	28	S. Berta	☾
SAB	29	S. Iolanda	☾
DOM	30	S. André (1. Domènia d'Advènt)	☾ ☽

Agriturism: n sostegn por i paurs

L'agriturism é n fenomen economic y sozjal plütosc nü che n'è nia prezedenç tla storia. Plü avisa se tràtera de n'integraziun danter agricultöra, turism y d'atres ativitès te posc olache l'agricoltöra da sora foss destinada a tomè tres plü zoruch. La poscibilitè de integrè l'ativitè turistica cun chëra agricola é por le paor n'ocaziun de davagn emplü. N'importanza particulara àra ciafè ti païsc dl zënter dla Val Badia che é gnüs sconà dala costruziun de implanç portamunt. Te chisc posc olache al mançia de gran estenjiuns de grünt coltivabl y manco favoris dal turism, vëgn chëstes mançianzes compensades dala belëza dl paesaje incontaminé y dala presënza via de ressurses culturales (usanzes, artejanat, gastronomia, frabiché, y i.i.). Chësta forma d'ativitè turistica, ciàmò plütosc jona te nosta valada, rapresentèia na poscibilitè de svilup da tó en conscideraziun: te d'atri posc s'ara incé desmostrè n stromènt de valüta tl tentatíf de recuperé le monn rural, i investimènc, le terac arbandonè a se instès. Laprò él n meso por superé i livels basc de davagn individual, tèmps dër luné de sotocupaziun y na cualitè dla vita dër ala buna, cun la valorisaziun dles ressurses naturales. La soluziun a n problem de arbandonn dla tera y dl lüch da paor, podess porchèl ester chëra de introdüje n'economia moscedada basada sön l'agricoltöra, le turism y sön ativitès ti seturs secundar y terziar. L'agriturism y l'agricoltöra a „part-time“ pò a chësta manira rapresentè na soluziun a na linia de problems: organisaziun dl terac (urbanistica, planns regoladus dl raiun fora dl païsc, ressanamènt idrogeologic); ressanamènt dl'agricoltöra y dl zidlamènt de bestiam; politica turistica por desciarié i flusc tradizionai; defenüda dl ambiènt.

Dezember

2003

LÖN	1	S. Natalia	☾
MERT	2	S. Bibiana	☾
MERC	3	S. Francësch Xaver	☾
JÖB	4	S. Berbora	☾
VËN	5	S. Iustinian	☾
SAB	6	S. Micurà	☾
DOM	7	S. Ambroje (2. Domènia d'Advënt)	☾
LÖN	8	S. Maria Imacolada	☾ ☼
MERT	9	S. Valeria	☼
MERC	10	S. Angelina	☼
JÖB	11	S. Artur	☼
VËN	12	S. Hartmann	☼
SAB	13	S. Lizia	☼
DOM	14	S. Oraze (3. Domènia d'Advënt)	☼
LÖN	15	S. Cristina	☼
MERT	16	S. Adelheid	☼ ☾
MERC	17	S. Iolanda	☼
JÖB	18	S. Filipo	☼ ☾
VËN	19	S. Urban	☼ ☾
SAB	20	S. Eugenio d'Ant.	☼ ☾
DOM	21	S. Pire Canise (4. Domènia d'Advënt)	☼ ☾
LÖN	22	S. Franzisca	☼ ☾
MERT	23	S. Jan da Cracau	☼ ☾ ☾
MERC	24	SS. Adam y Eva	☼ ☾
JÖB	25	Nadè	☼ ☾
VËN	26	S. Stefo	☼ ☾
SAB	27	S. Jan	☼ ☾
DOM	28	Dé Fantù	☼ ☾
LÖN	29	S. Davide Re	☼ ☾
MERT	30	S. Felize I	☼ ☾ ☾
MERC	31	S. Salvester	☼ ☾

Cassa Raiffeisen Val Badia

www.cassaraiiffeisenvalbadia.it